

GRAŠKI ZLATARJI IN SREBRARJI NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM

Marjetica Simoniti, Maribor

K temeljnemu delom za zgodovino zlatarstva v Gradcu moremo šteti dve študiji iz časa med obema vojnama. V *Kunst und Kunsthandwerk*, XXI, je J. Joos leta 1918 objavil razpravo z naslovom »Das steierische Goldschmiedehandwerk bis ins XIX. Jahrhundert«,¹ ki ji je dodal nadvse dragocen seznam zrisanih mojstrskih žigov in razložil, kako so žigosani graški zlatarski izdelki. Leta 1935 je objavil G. Wolfbauer na arhivskem gradivu sloneče delo »Meisterverzeichnis der steierischen Goldschmiede«.² Njegov seznam zlatarjev je mnogo obsežnejši od Joosovega, iskano in ugotavljanju značk posameznih mojstrov pa se žal ni posvečal. Cehovsko organizirano življenje zlatarjev je razvidno iz objavljenih obrtnih pravil zlatarskega ceha v Gradcu iz let 1571, 1592, 1662 in 1774, ki jih je Wolfbauer dodal svojemu seznamu zlatarjev. Leta 1961 je graški Joanneum priredil veliko razstavo zlatarstva na Štajerskem,³ ki je zajela pregled ohranjenega sakralnega in profanega gradiva v tej pokrajini od romanike do današnjih dni s katalogom razstavljenih del, manjkalo pa ji je razvojni umetnostnozgodovinski pregled. S tem pa to področje umetne obrti seveda še zdaleč ni obdelano.

Povsem razumljivo je, da so delali za naše kraje tudi graški zlatarji, saj je bila slovenska Štajerska del takratne štajerske dežele v sklopu avstrijskega cesarstva. Na signirane graške izdelke naletimo na slovenskem Štajerskem v časovnem razdobju od konca 17. do konca 19. stoletja. Za graška lahko ta dela spoznamo po znački uradnega mestnega pregleda, ki so jo v praksi začeli uporabljati šele konec 17. stoletja, potem ko je trajalo dobrih sto let, da se je uveljavilo uradno določeno označevanje zlatarskih del. Prva pravila zlatarskega ceha za vso Štajersko s sedežem v Gradcu, ki so zahtevala tudi žigosanje izdelkov, so bila potrjena že leta 1592 (sestavljena leta 1571), prvo ohranjeno signirano graško zlatarsko delo pa datira šele v leto 1673 (cehovski vrč strojarjev iz Weiza, delo Bartholomäusa Zwickhla, danes v Joanneumu v Gradcu).

¹ Josef Joos, *Das steierische Goldschmiedehandwerk bis ins XIX. Jahrhundert*, *Kunst und Kunsthandwerk*, XXI, Wien 1918.

² Georg Wolfbauer, *Meisterverzeichnis der steierischen Goldschmiede*, *Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark*, XXIX, Graz 1935.

³ *Goldschmiedekunst, Sakrale und profane Kunstwerke aus der Steiermark*, Kunstgewerbemuseum am Joanneum, Graz 1961 (rk).

Doslej so bila pri nas odkrita dela naslednjih graških zlatarjev in srebrarjev: Johanna Strohmayrja, Leopolda in Joachima Vogtnerja, Mathiasa Pernhaupts (Bernhaupts), Franza Pfäffingerja, Antona Römerja, Matthiasa Pössnerja, Johanna Baptista Rungaldiera, Johanna Petunfilla in Augusta Jezbare (Jezbere).⁴ Nekateri od njih so delali tudi za sosednjo Hrvaško.⁵

Ob nadaljnjem preučevanju zlatarske obrti na slovenskem Štajerskem so prišla na dan še nekatera dela že omenjenih mojstrov. Z novimi deli se nam predstavljajo M. Pernhaupt (monštranca iz Majšperka in kelih iz Gornje Radgone), A. Römer (monštranca iz Zgornje Ščavnice), M. Pössner (kelih iz Vojnika), J. Petunfill (kelih iz Slovenskih Konjic), in A. Jezbara (kelih iz Spodnje Polskave). Prav tako pa sem našla nekaj del drugih graških mojstrov, ki jih doslej pri nas še nismo zasledili. To so mojster F. E., ki ga morda lahko povežemo s Francem Emplmannom s konca 17. stoletja, neznani mojster s konca 18. stoletja in trije zlatarji iz 19. stoletja: mojster B. G., Karl Kleinod in Carl Haas. Namen pričujočega sestavka je obdelati te novo odkrite graške zlatarske izdelke.

MOJSTER F. E., morda FRANZ EMPLMANN,

verjetno mojster okoli 1686, †1707

Kelih, Remšnik, ž. c. sv. Jurija (sl. 38)

Kelih, Remšnik, ž. c. sv. Jurija

srebro, deloma pozlačeno

tolčeno, ulito, predrti izvedeno, cizelirano, vgravirano

višina 24,7 cm, premer kupe 9,3 cm, premer noge 15,6 cm

Okrogla vzbokla noga ima širok gladek rob in je pokrita s širokolistnim tolčenim akantom in s tremi ovalnimi medaljoni. V enem od njih je vgraviran grb šentpavelskega samostana in monogram A. A. S. P. (Albert Abbas S. Pauli). Stožčasto steblo obdaja v obliki listov izrezan oprijemajoč prstanast obroček. Ulit hruškast nodus oblikuje gladki ovali in mesnat akant. Kupo ovija predrt srebrn košek iz akantovega listja.

Na robu noge je kelih v ovalu označen z graško pregledno značko pantra, kakršna je bila z majhnimi spremembami v rabi za oznako 13-lotnega srebra od leta 1668 do 1806,⁶ z mojstrovim monogramom F. E. v prečnem ovalu, z večjo graško repunco iz let 1806—1807 za sta-

⁴ Marjetica Setinc, Nekaj del graških in augsburških zlatarjev na slovenskem Štajerskem, *CZN*, n. v., V, Bašev zbornik, Mari or 1969, pp. 331—352.

⁵ Ivan Bach, Zlatarski rad F. Emplmanna u Pazinu, Zbornik »Marulić«, Zagreb 1968, pp. 63—66.

Ivo Lentić, Nekoliko radova gradačkog srebrnarskog majstora Franza Pfäffingera, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XX, 6, Zagreb 1971, pp. 6—11.

Ivan Bach, Prilozi proučavanju metalnih predmeta u riznici ž. c. Marije Bistrice, *Peristil*, 16—17, Zagreb 1973—74, pp. 167—168.

Ivo Lentić, Još nekoliko radova gradačkih majstora iz 18. stol., *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XXVII, 1, Zagreb 1978, p. 25.

⁶ J. Joos, op. cit., p. 333, tabla 1.

rejša srebrna dela (CH) in z manjšo oprostilno značko (Befreiungsstempel) iz let 1809—1810 za starejše srebrne predmete, ki je bila v veljavi za celo avstroogrsko monarhijo (FR). Na notranji strani noge je vidna v cikcaku vrezana črta, tim. Tremulierstich, kar pomeni, da je bilo srebro s kelihla vzeto na preizkušnjo kakovosti.

Kelih je bil izdelan v Gradcu po naročilu opata Alberta I. Reicherta, ki je vodil šentpavelski samostan na Koroškem med leti 1677—1727. Pod upravo šentpavelskega samostana je spadal velik del dravske doline, tako tudi Remšnik. Stilne značilnosti določneje opredeljujejo kelih v prehodno obdobje iz 17. v 18. stoletje. Mojster F. E. je bil sodobnik bolj znanega graškega zlatarja s konca 17. in začetka 18. stoletja Johanna Strohmayrja, čigar sakralna dela so ohranjena tudi na slovenskem Štajerskem (kelih v ž. c. v Lovrencu na Pohorju, ciborij iz leta 1707 v ž. c. v Zavrču, kelih iz leta 1708 v ž. c. v Voličini, kelih iz ž. c. sv. Jurija ob Pesnici in kelih v ž. c. v Breznu ob Dravi). Ob primerjavi njunih del je mogoče reči, da jih povezuje tim. stil časa in skupna odvisnost od najvplivnejšega srednjeevropskega zlatarskega središča v tem obdobju — Augsburga. Tehnika obdelave kovine (predvsem obvladanje tolčenja) je bila v Augsburgu na zavidljivo visoki ravni, zato je augsburška dela razmeroma lahko spoznati. Strohmayr, pa tudi drugi boljši zlatarji graškega kroga so se augsburškim zahtevam močno približali. Mednje prav gotovo šteje tudi mojster F. E., ki ga v Joosovem seznamu zlatarskih značk graških mojstrov ni. Med zlatarji in srebrarji iz Wolfbauerjevega seznama bi prišel v poštev Franz Emplmann,⁷ ki se je izučil pri Schlatterju in se je leta 1686 poročil z njegovo hčerko Marijo Katarino. Med leti 1699 do 170? je bil predsednik v zlatarskem cehu in je umrl 9. II. 1707. Njegova značka še ni opredeljena, zato lahko govorimo le o možnosti povezave njegovega imena z značko na kelihu iz Remšnika in o Emplmannovem domnevnem avtorstvu. Ivan Bach je leta 1968 pripisal na osnovi monograma F. Emplmannu znak (labarum) bratovščine Matere božje v pazinski župni cerkvi. Hranijo ga v Dijecezanskem muzeju v Pazinu, napis pa ga datira v leto 1696.⁸ Tudi na avstrijskem Štajerskem doslej niso pripisali Emplmannu nobenega zlatarskega dela.

MATTHIAS PERNHAUPT (BERNHAUPT), mojster 1728, †1755

Monštranca, Majšperk, ž. c. sv. Miklavža (sl. 40—41)
srebro, deloma pozlačeno, stekleni kamni
tolčeno, ulito, cizelirano
višina 61,5 cm, širina žarkov 28 cm, noga 23 × 17,8 cm

Ovalna, vzbokla pozlačena noga s stopničasto dvignjenim in v obrisni liniji oblikovno profiliranim robom, ki ga členijo izrazite tolčene C volute, dopolnjene s školjkami, mrežami, palmetami in listi. Te volute obdajajo štiri ovalne srebrne medaljone z reliefi evangelistov. Noga pre-

⁷ G. Wolfbauer, op. cit., p. 27.

⁸ Ivan Bach, Zlatarski rad F. Emplmanna u Pazinu, Zbornik »Marulić«, Zagreb 1968, pp. 63—66.

haja v gladko steblo, opasano s prstanastim srebrnim obročkom. Ulit vazast nodus oblikujejo z listi prekrite volute. Nastavek tvorita dva ovalna venca narezanih pozlačenih žarkov, med katera je vstavljen srebrn venec iz volut in listov z baldahinom in zavesasto draperijo na vrhu. V ta sklop so vkomponirani še pozlačeni reliefi dveh redovnikov, Brezmadežne in boga Očeta na vrhu. Notranji pozlačen okvir žarkov okrog zastekljene kustodije je razgiban in okrašen s pisanimi steklenimi kamni.

Monštranca je petkrat označena na različnih mestih z mojstrovo in pregledno značko in večkrat z repuncami z začetka 19. stoletja (manjša repunca iz let 1806—1807 za starejša srebrna dela, Gradec /H/, nova repunca ali Taxstempel za čas od 1810—1824, Gradec). Gre za graški pregledni žig iz 40. let 18. stoletja (174?) in za mojstrov monogram MBH v trolistu, ki pripada zlatarju Matthiasu Pernhauptu in se v taki obliki pojavlja leta 1743.⁹ M. Pernhaupt je imel kar tri značke, ki so dokumentirane za čas od leta 1729 do 50. let 18. stoletja. V zgodovini graškega zlatarstva je dovolj znana osebnost, zato ne bi ponavljali tega, kar je o njem že znano.¹⁰

K petim doslej znanim delom pri nas (monštranca iz leta 1732 v ž. c. v Rušah, kroni in večni luči iz leta 1750 v Pokrajinskem muzeju v Mariboru) in k pacifikalu iz ž. c. v Konjščini na Hrvaškem¹¹ lahko dodamo v njegov opus še signirano monštranco v Majšperku. Če pritegnemo k primerjavi ruško monštranco iz leta 1732 in monštranco iz Köflacha v Avstriji iz leta 1729, se izkaže monštranca iz Majšperka za najmlajše in manj zahtevno delo, kar bi prej pripisali skromnejšemu naročilu kakor premajhnemu zlatarjevemu znanju. Osnovni pristop je pri vseh treh delih enak — ovalna vzbokla noga, prehod nodusa v nastavek, notranji okvir žarkov okrog kustodije in baldahin z draperijo kot zaključek celote. Zelo verjetno so reliefi boga Očeta na köflaški in majšperški monštranci izdelani po istem modelu. Najbolj očitna razlika med temi tremi monštrancami pa je v končni obdelavi površine, v cizeliranju, ki je na majšperški monštranci najbolj skromno. Vsa tri dela so nastala v razponu največ 20. let in vendar je očitno, kako tekoče so zlatarji spremljali razvoj stila in uporabljali najnovejše predloge ornamentalnih okrasitev ter se občutljivo prilagajali spremembam stilne usmeritve. Uporaba novih ornamentalnih predlog je očitna v ornamentiki noge in v nodusu, ki je že oblikovan v duhu rokokoja.

Kelih, Gornja Radgona, ž. c. sv. Petra (sl. 39)
srebro, pozlačeno
tolčeno, ulito, cizelirano, vgravirano
višina 27,2 cm, premer kupe 10 cm, premer noge 17 cm

⁹ J. Joos, op. cit., p. 331, tabla 2.

¹⁰ J. Joos, op. cit., pp. 28—64, 169—213, 290—335.

G. Wolfbauer, op. cit., p. 50.

Goldschmiedekunst, op. cit., p. 30.

Marjetica Šetinc: *Zlatarstvo na slovenskem Stajerskem*, Pokrajinski muzej, Maribor 1971 (rk).

¹¹ Ivo Lentić, Još nekoliko radova gradačkih majstora iz 18. stol., *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, XXVII, 1, Zagreb 1978, p. 25.

Okrogla vzbokla noga ima razgiban in stopničasto dvignjen rob in je pokrita s tremi ovalnimi medaljoni z reliefnimi prizori Kristusovega trpljenja (Bičanje, Kronanje s trnjem, Oljska gora) in s trakovjem ter cvetličnimi šopki. Listno izrezan prstanast obroček povezuje steblo z ulitim nodusom v obliki razgibane vaze, ki jo oblikujejo volute, krasijo pa listi in angelske glavice. Kupo obdaja poln trebušast košek, kjer spet spremljajo reliefne medaljone putti in trakast ornament. V medaljonih so upodobljeni prizori iz Kristusovega trpljenja, Križanje, Polaganje v grob, Kristus pade pod križem. Košek zaključuje profiliran in predrt trakast rob. Na notranji strani noge je vrezan napis A. Kautschitsch 182?, na kupi pa je znak Tratnikove delavnice iz Maribora, ki je v kelih vstavila novo kupo (prva polovica 20. stoletja).

Čeprav kelih iz ž. c. v Gornji Radgoni nima nobene druge oznake, je podobnost med njim in Pernhauptovim kelihom iz leta 1732, ki je bil razstavljen leta 1961 v Gradcu (št. kat. 206), tolikšna, da bi bil lahko izdelan v Pernhauptovi delavnici. Kelihoma sta skupni osnovni obliki (obris) noge in nodusa (isti model), enak je način ornamentiranja ploskev, kjer prevladuje gosto izpolnjeno trakovje. Tudi drugi detajli (vmesni prstanast obroček med nogo in nodusom, rob koška, dekoracija nodusa) govore v prid takšni domnevi. Zaradi individualnega značaja izdelkov, izdelanih »na roko«, tipiziranega, serijskega ponavljanja ni, zato je treba upoštevati pri pripisovanju nesigniranih del nekemu mojstru na eni strani individualno noto raznolikosti in neponovljivosti obrtnega izdelka, na drugi strani pa pojav sorodnih skupnih potez mojstrovega rokopisa.

ANTON RÖMER, sprejet v ceh 1751, †1786

Monštranca, Zgornja Ščavnica, ž. c. sv. Ane na Krembergu (sl. 43—45)
srebro, deloma pozlačeno, stekleni kamni
tolčeno, ulito, cizelirano
višina 65 cm, širina 33 cm, noga 24 × 17,5 cm

Ovalno vzboklo nogo členijo štiri močne volute, krasijo pa rokaje in šopki cvetic. Noga prehaja v gladko steblo, ki nosi ulit nodus v obliki vaze, na katerega je pritrjen ovalni nastavek. Pred zunanjim pozlačenim okvirom narezanih žarkov je pritrjen srebrn tolčen okvir, ki ga tvori splet volut, rastlinskega okrasja in reliefov ter baldahin z draperijo in križem na vrhu. Rob zastekljene kustodije oblikujejo volute in poživljajo pisani stekleni kamni.

Na robu noge, na zadnji strani vratc in na lunuli so vtisnjene značke: žig uradnega pregleda mesta Gradca iz leta 1775, mojstrov žig AR v dveh segmentih kroga in večja srebrna graška repunca za starejša dela iz let 1806—1807 (CH). Značko AR v taki obliki že poznamo in označuje dela graškega zlatarja Antona Römerja med leti 1771 do 1775.¹² Römer je bil član graškega ceha od leta 1751 do leta 1786¹³ in je znan po več-

¹² J. Joos, op. cit., p. 329, tabla 1.

¹³ G. Wolfbauer, op. cit., pp. 55—56.

jem številu ohranjenih del. Na slovenskem Štajerskem je njegov signiran kelih v ž. c. v Hočah,¹⁴ pripisani pa sta mu monštranci v ž. c. v Prihovi in v ž. c. v Strmcu. Monštranca iz Zgornje Ščavnice potrjuje, da sodi Römer k vodilnim graškim mojstrom v času rokokoja. V primerjavi s prihovsko in strmško pa je drugače zasnovana. Njen spodnji del (noga in nodus) se bolj navezujeta na obe Römerju pripisani monštranci kakor nastavek, za katerega se zdi, da je izgubil slikovito razgibano rokokojsko podobo in je otrdel v mnogih drobnih oblikah. Kljub temu je kakovost očitna predvsem v obdelavi detajlov.

MATHIAS PÖSSNER, sprejet v ceh 1764, †1781

Kelih, Vojnk, ž. c. sv. Jerneja (sl. 42)

srebro, deloma pozlačeno

tolčeno, ulito, cizelirano

višina 25, cm, premer kupe 9,5 cm, premer noge 15,5 cm

Okrogla vzbokla noga ima oblikovno profiliran in stopničasto dvignjen rob in jo pokrivajo rokokojske kartuše s cvetovi vrtnic med tremi izstopajočimi pasovi. Ulit nodus v obliki vaze krasi rokaja. Na polnem srebrnem košku z razgibanim robom spet prevladuje izrazit rokokojski ornament, zasnovan tako kakor na nogi.

Kelih je označen na robu noge z graškim preglednim žigom iz 70. let 18. stoletja (177?), z mojstrovo značko MP, ki ustreza znački Matije Pössnerja¹⁵ in z dvema graškima repuncama z začetka 19. stoletja (manjša repunca iz let 1806—1807 za starejša srebrna dela /H/ in nova repunca ali Taxstempel za čas od 1810—1824). Repunci sta udarjeni tudi na nodusu, vmesnem obročku med nogo in nodusom in na kupi.

Na slovenskem Štajerskem poznamo še eno Pössnerjevo delo, in sicer monštranco iz leta 1772 v ž. c. v Kapeli. Tudi to je izrazito rokokojsko zasnovano delo. Pössner je bil na graški razstavi leta 1961 predstavljen s tremi sorodnimi deli, ki ga označujejo za zlatarja, večšega rokokojskih oblik in rokokojskega stilnega izraza.

AUGUST JEZBARA (JEZBERA), sprejet v ceh 1778, †1802

Kelih, Spodnja Polskava, ž. c. sv. Štefana (sl. 46)

srebro, pozlačeno

tolčeno, ulito, cizelirano

višina 26,7 cm, premer kupe 9,5 cm, premer noge 18 cm

Okroglo vzboklo nogo s stopničasto dvignjenim in v obrisu razgibanim robom delijo trije pasovi na polja, izpolnjena z ovalnimi medaljoni vetrnic. Ob robu noge teče dekorativno speljan kitast venec, prazne ploskve pa krasijo še stilizirane rozete in cvetlični šopki. Nogo veže

¹⁴ M. Setinc, op. cit., p. 63.

¹⁵ J. Joos, op. cit., p. 331, tabla 2.

z nodusom prstanast obroček. Ulit nodus v obliki vaze poživljata biserni niz in venec palmetnih listov. Na polnem pozlačenem košku se način okrasitve z noge ponovi.

Na robu noge je kelih označen z graško pregledno značko iz 70. let 18. stoletja (177?) in z mojstrovim monogramom AJ, ki označuje dela graškega srebrarja Augusta Jezbare.¹⁶ Dodana je še manjša graška repunca iz let 1806—1807 za starejša srebrna dela (H).

Kelih iz Spodnje Polskave spada k zgodnejšim delom tega mojstra, ki je prevzel Römerjevo delavnico in je bil sprejet v graški ceh leta 1778. Še leta 1800 (dve leti pred smrtjo) najdemo v ž. c. sv. Urbana v Slovenskih goricah (Desternik) signiran Jezbarov kelih, ki je prava inačica polskavskega in ima celo enak nodus. Še eno označeno njegovo delo poznamo iz Slovenskih goric, in sicer gladek pokrov ciborija iz leta 1791 v ž. c. sv. Bolfenka. Polskavski kelih iz zadnjih let sedmega desetletja 18. stoletja predstavlja A. Jezbaro kot mojstra, ki je uporabljal sodobne predloge tim. kitastega sloga, kelih iz Desternika pa kaže, da je še dobrih 20 let kasneje uporabljal enak, tokrat že zastarel koncept, če pomislimo na novejšo empirske forme, ki so se na prelomu stoletja že uveljavile.

JOHANN PETUNFILL, sprejet v ceh 1760, leta 1798 proda pravico do obrti

Kelih, Slovenske Konjice, ž. c. sv. Jurija (sl. 47)

baker, pozlačen, srebro, pozlačeno
tolčeno, ulito, cizelirano

višina 25 cm, premer kupe 9,3 cm, premer noge 16,7 cm

Okrogla vzbokla noga je oblikovno členjena s tremi izstopajočimi pasovi in je pokrita z izrazito klasicistično ornamentiko kitastih vencev, ovalnih medaljonov, oglatih volut, palmet, listov, rozet in bisernih nizov. Ulit nodus v obliki vaze in poln pozlačen košek sta prav tako dosledno oblikovana v klasicističnih oblikah kot noga.

Na kupi je udarjena graška pregledna značka 177? in mojstrov žig JP. Tako oblikovan monogram je imel graški srebrar Johann Petunfill,¹⁷ ki je leta 1768 izdelal kelih za ž. c. sv. Duha na Ostrem vrhu¹⁸ in leta 1778 čolniček in kadilnico za ž. c. v Mariji Bistrici na Hrvaškem.¹⁹

NEZNAN GRAŠKI MOJSTER

Relikviarij, Maribor, ž. c. Janeza Krstnika (sl. 48)

srebro, deloma pozlačeno
tolčeno, ulito, cizelirano

višina 30,2 cm, premer kupe 16 cm, premer noge 13,3 cm

¹⁶ J. Joos, op. cit., p. 329, tabla 1.

¹⁷ J. Joos, op. cit., p. 331, tabla 2.

¹⁸ Marjetica Setinc, Nekaj del graških in augsburških zlatarjev na slovenskem Stajerskem, ČZN, n. v. V, Bašev zbornik, Maribor 1969, p. 351.

¹⁹ Ivan Bach, Prilozi proučavanju metalnih predmeta u riznici ž. c. Marija Bistrica, *Peristil*, 16—17, Zagreb 1973—74, pp. 167—168.

Ovalno vzboklo nogo z gladkim konkavnim robom členijo štirje pasovi, ki se končujejo z volutami, pokrita pa je s klasicistično ornamentiko kitastega sloga (venec, palmetni listi, cvetne vejice). Droben nodus v obliki vaze je okrašen z listi in pasom cvetov. Kroglast gladek člen povezuje nodus z nastavkom, ki ga tvorijo trije okrogli venci: zadaj okvir narezanih pozlačenih žarkov, pred njim srebrn venec, spleten iz vinske trte in cvetov, okrog zastekljene ovalne kustodije z relikvijami pa teče okvir narezanih pozlačenih žarkov in srebrn rastlinski venec. Relikviarij hrani relikvije sv. križa, Marijinega in Jožefovega plašča in ima v nogi vstavljeno listino, potrjeno 24. V. 1792.

Na robu noge je vtisnjena graška pregledna značka, panter v ovalu, kakršna je bila z majhnimi spremembami v veljavi za 13-lotno srebro od leta 1668 do 1806.²⁰ Drugih oznak na relikviariju ni.

Relikviarij slogovno dobro ustreza času nastanka ob koncu 18. stoletja in je solidne obrtniške kakovosti.

MOJSTER B. G.

Monštranca, Zavrč, ž. c. sv. Miklavža (sl. 49)
srebro, deloma pozlačeno
tolčeno, ulito, cizelirano
višina 64,5 cm, širina 30,5 cm, noga 26,4 × 16,5 cm

Ovalno vzboklo nogo z gladkim, stopničasto dvignjenim robom pokriva fina empirska stilizirana vegetabilna ornamentika v pasu, ki teče ob robu noge in v listnih, gladko obrobljenih poljih. Kratko steblo in ulit nodus obroblja venec navzdol položenih listov. Ovalni nastavek je mnogo bolj grobo izdelan v primerjavi z nogo in ga sestavljajo: zadaj venec šilasto narezanih pozlačenih žarkov, pred njim pozlačen okvir iz prepletene klasja, grozdja in cvetja (vanj so vstavljeni zelo grobi srebrni reliefi boga Očeta in dveh adorantov), okrog kustodije pa je še tretji okvir kratkih narezanih žarkov. Nastavek na vrhu zaključujeta baldahin z zavesasto draperijo in velik križ.

Na robu noge so vtisnjene naslednje značke: Gradec l. 1807, mojstrov žig BG v pravokotnem okviru, večja graška srebrna repunca za starejša dela iz let 1806—1807 (CH) in nova graška repunca, Taxstempel za čas od 1810 do 1824. Tudi okvir žarkov na nastavku je označen z vsemi značkami, kar potrjuje, da je bila cela monštranca izdelana v isti delavnici.

Monštranca je delo doslej neugotovljenega mojstra B. G. iz leta 1807 in nas preseneča zaradi neenakomerne kakovosti. Omenili smo že razliko v izdelavi noge in nastavka. Izrazit empirski koncept noge je v opreki z grobstvo nastavka, posebno pa s pobaročno občutenimi in amatersko izdelanimi reliefi. Gre torej za manj uspelo delo, po katerem pa ne moremo oceniti mojstra B. G., dokler ne spoznamo tudi drugih njegovih del.

²⁰ J. Joos, op. cit., p. 333, tabla 1.

KARL KLEINOD, sprejet v ceh leta 1852, leta 1867 se še omenja

Monštranca, Slovenske Konjice, ž. c. sv. Jurija (sl. 50—51)
srebro, deloma pozlačeno
ulito, cizelirano
višina 64,5 cm, širina 33 cm, noga 25,5 × 18 cm

Ovalni obris noge poživljajo vstavljeni trikotni segmenti, ki se ponovijo tudi na stopničasto dvignjeni zgornji ploskvi noge. Ta je členjena s profiliranimi psevdogotskimi okviri v polja, kjer so pritrjeni uliti reliefi štirih evangelistov. Tudi ulit poligonalni nodus v obliki vaze členijo novogotski motivi. Nastavek ima obliko novogotskega triptiha, ki je postavljen pred razgiban okvir narezanih pozlačениh žarkov. V osrednji pravokotni niši triptiha je zastekljena kustodija z lunulo, v stranski niši sta postavljena srebrna ulita reliefa Janeza Krstnika in Brezmadežne, srednji šilast lok nad kustodijo pa izpolnjuje relief boga Očeta. Novogotski motivi dopolnjujejo arhitektonski okvir nastavka.

Monštranca je na štirih mestih označena z graško pregledno značko iz leta 1854 in z mojstrovo značko Kleinod.

Zlatar Karl Kleinod je prevzel decembra 1851 pravico do srebrarske obrti po Josefu Pacherschu in je bil januarja 1852 sprejet v graški ceh.²¹ V Adresarju iz leta 1862 in 1867 se še omenja. Njegovo je tudi podnožje keliha iz ž. c. sv. Stefana pri Žusmu, ki ima poleg mojstrovega žiga še oznako za 13-lotno srebro, uvedeno leta 1866.²² Noga in nodus tega keliha sta izdelana v izrazitem novobaročnem stilu sredine in tretje četrtine 19. stoletja.

Drugih Kleinodovih del pri nas ne poznamo, po monštranci iz Slovenskih Konjic in kelihi iz Žusma pa je mogoče sklepati, da gre za mojstra, ki se je znal izražati v novobaročni in novogotski govorici svojega časa.

Enak pristop do predmetov za bogoslužje kažejo in v istem duhu so izdelana tudi dela dunajskega zlatarja Josefa Reinerja, čigar opus je moral biti izredno obsežen, saj se je samo na slovenskem Štajerskem ohranilo čez 30 njegovih del. Kleinodovi monštranci iz Slovenskih Konjic je najbližja Reinerjeva monštranca iz Jurija v Slovenskih goricah (ž. c. sv. Jurija) iz leta 1862. Posebno nastavek obeh monštranc je oblikovan na enak način. Prevladujejo težke predelane poznogotske prvine, kombinirane s povsem negotsko obdelanimi figuralnimi reliefi in baročno tradicijo »sončne« monštrance (okvir žarkov).

DELAVNICA CARLA HAASA

Med bogoslužnimi izdelki na slovenskem Štajerskem je na enajstih predmetih v različnih krajih udarjen znak, ki ga ohranjen račun iz leta 1864 v župnijskem arhivu v Vuzenici²³ pojasnjuje kot oznako graške delavnice. Njen polni naslov se glasi: K. K. PRIV. GALVANOPLAST.

²¹ G. Wolfbauer, *ibid.*, p. 41.

²² Marc Rosenberg, *Der Goldschmiedemerkzeichen IV*, Berlin 1928, p. 434.

²³ Župnijski arhiv ž. c. v Vuzenici, fasc. XXX/1.

INSTITUT VON C. HAAS & COMP. GRAZ. Gre za delavnico, ki je v 60. letih 19. stoletja s svojimi izdelki prisotna tudi v naših krajih.

Carl Haas je z Jacobom Pöschlom in Carlom Schmidtom (Ritter von Tavera) ustanovil 1. II. 1860 »artistično-galvanoplastični zavod«, ki je začel obratovati s štirimi delavci v Gradcu (Bürgergasse 35/II). Zavod je imel namen izdelovati »umetniške predmete, ornamente in plastične galanterijske izdelke« in se je sprva imenoval »Concordia«, kasneje pa je Haas prijavil obrat z imenom »Galvanopl. Institut von Carl Haas und Comp« (11. maja 1860). Vodja obrata je bil Friedrich Steiger Montricher. Po uradnih odobritvah v letu 1860 najdemo podjetje na Münzgrabnu št. 392. 14. I. 1862 je Haas zaprosil za cesarsko kraljevi privilegij in ga 14. IV. tudi dobil. Njegov obrat je takrat izdeloval »najrazličnejše izdelke in cerkveno posodje, pa tudi za industrijo namenjene predmete«, v znaku in žigu pa se je odslej pojavil dvoglavi orel in oznaka »cesarsko kraljevi privilegirani institut«. Še istega leta se je Haas preselil na Dunaj, kjer je odprl cesarsko privilegirani dvorni zavod za obdelavo bronca (K. K. privilegierte Hofbronzeanstalt in Wien). Leta 1864 se je obrat po smrti družabnika in tasta Josepha Rohmanna preusmeril od umetniških predmetov na izdelavo »praktičnih tovarniških predmetov iz kovine«. Podjetje je tudi spremenilo ime v »Carl Haas Metallwarenfabrik«. 1. IV. 1865 ga je kupil dr. Hugo Fritz, leta 1880 pa je Haas na Dunaju umrl.

Njegovo ime je povezano tudi z razvojem spomeniške službe v Avstriji. Bil je odličen risar in na predlog zgodovinskega društva so ga imenovali leta 1855 za štajerskega deželnega arheologa (imenovan tudi potujoči arheološki komisar). V bistvu je bilo njegovo delo še najbolj podobno delu današnjih konservatorjev. Kot vsestransko dejaven mož je zbiral starine za Joanneum, pisal poročila za »Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark«, leta 1856 je objavil umetnostno topografijo »Umetnostni spomeniki srednjega veka na Štajerskem«, leta 1857 pa pregledno karto srednjeveških arhitektur na Štajerskem. Ko se je leta 1862 preselil na Dunaj, se je odpovedal mestu »deželnega arheologa« in je v svojem inštitutu sistematično izdeloval galvanoplastične kopije znanih dragocenosti (na primer zaklad iz Nagy-St. Miklosa in pokal deželne obveze za škodo, Landschadenbundbecher iz Gradca). Bil je tudi dopisnik avstrijskega muzeja za umetnost in industrijo na Dunaju. Dunajsko podjetje je kasneje prevzel njegov sin in ga vodil še po I. svetovni vojni (»K. u. K. Hof-Bronze-Gold-und Silberwaren-Fabrik und Galvanoplastisches Atelier des K. K. Österreichischen Museums«, Wien, VI/2, Gumpendorferstrasse 95). Štajerski deželni arhiv hrani veliko Haasovih risb, Joanneum pa več njegovih kopij zlatarskih izdelkov.²⁴

K Haasovim manj pomembnim delom pri nas sodijo: kupa keliha iz leta 1864 v ž. c. v Vuzenici, kupa keliha v ž. c. v Velki in popravljeni monštranca v p. c. sv. Kolomana v Lokavcu. Druga dela pa lahko razvrstimo v dve skupini, v novobaročno in novogotsko. Kakor Gradčan

²⁴ Stadtarchiv Graz 2270/9/1860, 21288/18/1864.

W. Semetkovski, Denkmalpflege in der Steiermark, *Steiermark, Land, Leute, Leistung*, Graz, Steiermärkische Landesregierung 1971.

Za ljubeznivo posredovanje podatkov iz graškega arhiva se najlepše zahvaljujem dr. Inge Woisetschlägerjevi.

Karl Kleinod, Dunajčan Josef Reiner in drugi mojstri tega časa, je tudi Haasova delavnica v Gradcu in na Dunaju izdelovala cerkveno posodje predvsem v teh dveh historičnih slogih. Psevdogotsko skupino predstavljajo že obdelana in objavljena monštranca iz leta 1864 in ciborij iz 60. let iz ž. c. v Pamečah pri Slovenjem Gradcu,²⁵ proštova palica, verjetno iz leta 1863 in posodica za kadilo iz ž. c. v Ptujju, monštranca iz ž. c. v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu in kelih iz ž. c. v Spodnji Kungoti pri Mariboru. V novobaročnem stilu pa so izdelani kelih iz ž. c. v Vitanju, relikviarij v ž. c. v Marku pod Ptujem ter kelih iz leta 1863 v ž. c. v Jakobu v Slovenskih goricah.

Datirani Haasovi izdelki iz naših krajev sodijo pravzaprav že v čas, ko se je Haas preselil na Dunaj, vendar je bil izstavljen račun za kupo keliha iz ž. c. v Vuzenici leta 1864 še vedno v Gradcu, kar dokazuje, da je graška delavnica obratovala še po letu 1862. Ker so tudi druga dela na slovenskem Štajerskem nastala v istem desetletju, jih obravnavamo v obdobju Haasovega delovanja v Gradcu, čeprav bi bilo mogoče, da so bila naročena tudi na Dunaju. Arhivsko gradivo v Gradcu in na Dunaju v zvezi s Haasovo delavnico ni dovolj raziskano, da bi lahko natančneje opredelili njegova dela v graško in dunajsko obdobje. C. Haas je imel povsem opredeljen odnos do zlatarske obrti in je zagovarjal idejo čistega historizma. V svojih delih se je povsem podredil vzorom iz preteklih stilnih obdobj.

Proštova palica, krivina, Ptuj, ž. c. sv. Jurija (sl. 52)
srebro, deloma pozlačeno, medenina pozlačena, stekleni kamni
ulito, cizelirano

Pastirska palica je sestavljena iz treh delov, krivina sama je oblikovana novogotsko. Nad stolpasto arhitekturo prehaja palica v zavoj, ki je poživljen z apliciranimi viticami gotskega akanta in z velikimi modrimi kamni v rozetastih okovih. V zavojju je pritrjen srebrn ulit kipec Brezmadežne, obdan z žarki. Na enem od členov je vtisnjena značka Haasove delavnice. Ptujška župnijska cerkev je postala sedež proštije 22. IX. 1863. Palica je bila izdelana ob tem imenovanju in na portretu prvega ptujškega prošta Ivana Vošnjaka (1863—1877) iz leta 1969 je že upodobljena.

Posodica za kadilo, Ptuj, ž. c. sv. Jurija
verjetno medenina, redki ostanki pozlate
ulita puncirana
višina 14 cm, premer kupe 11,5 cm, premer noge 7,7 cm

Gladka šesterostrana noga s stopničasto profiliranim robom prehaja prek kratkega poligonalnega stebila in potlačenega nodusa v šesterostrano kupo, ki jo v robu krasi niz štirilistih rož. Pokrov ponavlja obliko noge in je opremljen s širokim tečajem, zaključuje ga kupolast nastavek.

²⁵ Marjetica Šetinc: *Zlatarstvo na slovenskem Štajerskem*, Pokrajinski muzej, Maribor 1971 (rk), kat. št. 154.

Na robu noge je delno vidna značka C. Haasa.

Na razstavi Goldschmiedekunst aus steirischen Pfarren v Dižežanski muzeju v Gradcu je bila leta 1981 razstavljena inačica ptujske posodice (kat. št. 1), pomotoma datirana v 14. stoletje. S pomočjo označene ptujske variante je zdaj tudi posodica na graški razstavi spoznana kot Haasov izdelek.

Monštranca, Stari trg pri Slovenjem Gradcu, ž. c. sv. Radegunde
srebro, pozlačeno, pozlačena zlitina, emajl
ulito, cizelirano, vgravirano, emajlirano
višina 66,5 cm, širina 30,5 cm, noga 24 × 16,6 cm

Psevdogotsko zasnovana monštranca ima štirilistno nogo, razvejano z vstavljenimi trikotniki in okrašeno z vrezanimi stiliziranimi ornamentalnimi pasovi in z vegetabilnim vzorcem v emajlu. Visoko členjeno steblo dopolnjujejo novogotski arhitekturni elementi. Vanj je vstavljen nodus v obliki potlačene krogle z mehurjastimi izboklinami in rombastimi izrastki. Nastavek je oblikovan iz okrogle zastekljene kustodije, ki jo obdaja čipkasto predrt četverolist, na vrhu pa ga zaključuje predrta stebriščna arhitektura s plastikami Marije z otrokom v naročju in dvema angeloma z napisnimi trakovi. Rob kustodije je okrašen s stiliziranim ornamentom v emajlni tehniki, med šilaste loke četverolista so vstavljeni stilizirani šopki z opečnatimi kamni. Lunula je poudarjena z vrsto kamnov.

Na vratcih kustodije najdemo oznako graške delavnice C. Haasa in oznako za srebro, ki so jo vpeljali leta 1866.

Kelih, Spodnja Kungota, ž. c. sv. Kunigunde
medenina, pozlačena, srebro, pozlačeno
ulito
višina 26 cm, premer kupe 9,5 cm, premer noge 16 cm

Povsem gladek kelih z okroglo nogo in ploščatim nodusom v obliki diska ter konično kupo členijo le paličasti vodoravni profili in dva biserna niza.

Na nogi je kelih označen z značko delavnice Carla Haasa.

Kelih, Vitanje, ž. c. sv. Petra in Pavla (sl. 53)
srebro, pozlačeno, emajl, granati?
ulito, cizelirano
višina 27,2 cm, premer kupe 9,3 cm, premer noge 17 cm

Vzbokla noga z razgibanim obrisom je členjena s psevdobaročno ornamentiko in tremi ovalnimi poslikanimi medaljoni, ki jih obdaja venec temnordečih kamnov (granati?). V medaljonih so upodobljeni prizori iz Kristusovega življenja (rojstvo, zadnja večerja, bičanje). Ulit masiven nodus in poln pozlačen košek kupe ponavljata na nogi uveljavljen

sistem okrasitve. Tokrat so v medaljonih naslikani prizori Oljska gora, Križanje in Vstajenje.

Na kupi je vtisnjena značka graške delavnice C. Haasa in oznaka za finočo srebra, ki je bila uvedena leta 1866.

Relikviarij, Markovci pri Ptuju, ž. c. sv. Marka
srebro
tolčeno, ulito
v 27 cm

Četverostrano podnožje z volutnimi zavihki stoji na kroglastih nogah in nosi nodus v obliki narobe obrnjene vaze. Prehod v nastavek zakrivata angelski glavici. Ovalno zastekljeno kustodijo z različnimi relikvijami obdaja venec narezanih žarkov.

Na zadnji strani je udarjena značka graške delavnice C. Haasa.

Preučevanje zlatarstva pri nas, naj gre za dela domačega ali tujega izvora, je še vedno na stopnji zbiranja in objavljanja zbranega gradiva, kar ne preseneča ob obsežnem in raztresenem gradivu. V tem smislu je treba tudi razumeti pričujoči sestavek, kajti šele potem, ko bo obdelana vsa evidentirana zapuščina, bo mogoče pristopiti k poglobljenemu orisu sinteze razvoja te umetnoobrtne dejavnosti.

DIE GRAZER GOLD- UND SILBERSCHMIEDE IN DER SLOWENISCHEN STEIERMARK

Der vorliegende Beitrag erörtert die nach dem Jahr 1969 evidenzierten sakralen Goldschmiedearbeiten der Grazer Silber- und Goldschmiede in der slowenischen Steiermark. Es handelt sich um die Fortsetzung der Veröffentlichung des im CZN, n. v. V, Bašev zbornik, Maribor 1969 publizierten Materials, in dem die Werke der Meister J. Strohmayer, Leopold und Joachim Vogtner, M. Pernhaupt, F. Pfäffinger, A. Römer und J. Petunfill besprochen wurden. Die Ausstellung im Jahr 1971 in Maribor hat uns noch drei Grazer Goldschmiede vorgestellt: M. Pössner, J. B. Rungaldier und A. Jezbara.

Diesmal stellen sich uns mit neu entdeckten Werken vor: M. Pernhaupt (Monstranz aus den vierziger Jahren des 18. Jahrhunderts aus der Pfarrkirche in Majšperk; ihm wird auch der Kelch aus den dreissiger Jahren des 18. Jahrhunderts aus der Pfarrkirche in Gornja Radgona zugeschrieben), A. Römer (Monstranz aus dem Jahr 1775 aus der Pfarrkirche der Hl. Anna auf Kremberg, Zg. Ščavnica), M. Pössner (Kelch aus den siebziger Jahren des 18. Jahrhunderts aus der Pfarrkirche in Vojnik), J. Petunfill (Kelch aus den siebziger Jahren des 18. Jahrhunderts aus der Pfarrkirche in Slovenske Konjice) und A. Jezbara (Kelch aus den siebziger Jahren des 18. Jahrhunderts aus der Pfarrkirche in Spodnja Polskava). Ausser den Werken der bereits bekannten Meister aus Graz wurden jedoch auch noch Werke von Goldschmieden entdeckt, die bisher in der slowenischen Steiermark noch nicht ermittelt worden waren. Dies sind der Meister F. E., vermutlich Franz Emplmann (Kelch aus der Pfarrkirche auf Remšnik), der Meister B. G. (Monstranz aus dem Jahr 1807 aus der Pfarrkirche in Zavrč), ein unbekannter Meister aus dem Ende des 18. Jahrhunderts (Reliquiar aus der Pfarrkirche des Hl. Johannes des Täufers in Maribor), der Goldschmied Karl Kleinod (Monstranz aus dem Jahr 1854 aus der Pfarrkirche in Slovenske Konjice) und die Werkstatt von Carl Haas aus den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts (elf Erzeugnisse).

38 *Mojster F. E. (Franz Emplmann?)*: Kelih, konec 17. stoletja, Remšnik, ž. c. sv. Jurija

39 *Matthias Pernhaupt*: Kelih, 30. leta 18. stol., Gornja Radgona, ž. c. sv. Petra

40 *Matthias Pernhaupt*: Monštranca, 40. leta 18. stoletja, Majšperk, ž. c. sv. Miklavža

41 *Matthias Pernhaupt*: Monštranca, noga, 40. leta 18. stoletja, Majšperk, ž. c. sv. Miklavža

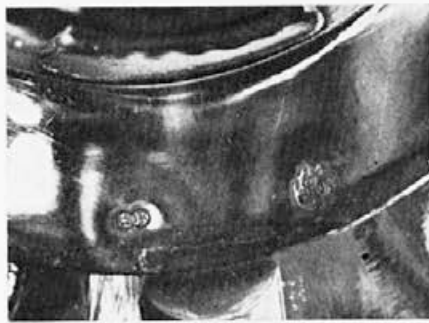
42 *Mathias Pössner*: Kelih, 70. leta 18. stoletja, Vojnik, ž. c. sv. Jerneja

43 *Anton Römer*: Monštranca, 1775, Zgornja Ščavnica, ž. c. sv. Ane na Krembergu

44 *Anton Römer*: Monštranca, detajl na nogi, 1775, Zgornja Ščavnica, ž. c. sv. Ane na Krembergu

45 *Anton Römer*: Monštranca, mojstrov žig in graška pregledna značka, 1775, Zgornja Ščavnica, ž. c. sv. Ane na Krembergu

46 *August Jezbara*: Kelih, 70. leta 18. stoletja Spodnja Polskava, ž. c. sv. Štefana

47 *Johann Petunfill*: Kelih, 70. leta 18. stoletja, Slovenske Konjice, ž. c. sv. Jurija

48 *Neznan graški mojster*: Relikviarij, konec 18. stoletja, Maribor, ž. c. sv. Janeza Krstnika

49 *Mojster B. G.*: Monštranca, 1807, Zavrč, ž. c. sv. Miklavža

50 *Karl Kleinod*: Monštranca, nastavek, 1854, Slovenske Konjice, ž. c. sv. Jurija

51 *Karl Kleinod*: Monštranca, noga, 1854, Slovenske Konjice, ž. c. sv. Jurija

52 *Carl Haas*: Prozostva palica, 60. leta 19. stoletja, Ptuj, ž. c. sv. Jurija

53 *Carl Haas*: Kelih, 60. leta 19. stoletja, Vitanje, ž. c. sv. Petra in Pavla

